

ALBERT COHEN
LIBRI I NËNËS SIME
ROMAN

BOTIMET TOENA

Albert Cohen

Libri i nënës sime

roman

Përktheu nga origjinali frëngjisht:

Amantia Kapo

BOTIMET TOENA

Tiranë, 2017

Autori: Albert Cohen (Albert Kohen)
Titulli në origjinal: Le livre de ma mère
Botoi në frëngjisht: Editions Gallimard

Cet ouvrage a bénéficié du soutien des Programmes d'aide à la publication de l'Institut français.
Kjo vepër është botuar edhe me mbështetjen e Programit të ndihmës për botim të Institutit Francez.

Botuese: Irena Toçi

Kryeredaktore: Sonila Kapo
Redaktore: Anrila Spahija
Korrektore letrare: Arlinda Rrushi
Përkujdesja grafike: Arlinda Rrushi
Kopertina: Ana Shema

ISBN 978-9928-235-34-3

© Editions Gallimard, 1954

© *në shqip* Botimet Toena

Të gjitha të drejtat janë të rezervuara. Nuk lejohet shumëfishimi me asnjë lloj mjeti apo forme, as me fotokopje, pa lejen me shkrim të mbajtësit të copyright-it.

BOTIMET TOENA

Rr. "M. Gjollësja", K. Postare 1420, Tiranë

Tel.: + 355 4 22 40 116

E-mail: redaksia@toena.com.al

botimet.toena@gmail.com

[Http://www.toena.com.al](http://www.toena.com.al)

I

Çdo njeri është vetëm, askujt nuk i bëhet vonë për askënd, dhimbjet tona janë si një ishull i shkretë. Por kjo nuk është arsye për të mos kërkuar ngushëllim sonte te zhurmat që veniten në rrugë, të ngushëllohem sonte nëpërmjet fjalëve. Oh, qenie e shkretë dhe e përhumur që ulur në tavolinë ngushëllohesh me fjalë, përpara tavolinës dhe telefonit të lënë hapur, sepse ke frikë nga bota përjashta, e nëse telefoni mbrëmjeve tingëllon i zënë, e ndien veten mbret e të mbrojtur nga të ligjtë atje përjashta, që rrëmbehen shpejt, të ligj pa arsye.

Ç'kënaqësi e vogël dhe e çuditshme, e trishtë dhe e çalë, por e ëmbël si një mëkat apo një pije e shijuar fshehtazi, ç'lumturi, gjithsesi, të shkruash në këtë çast i vetëm në mbretërinë

tënde, larg nga maskarenjtë. Cilët janë këta maskarenj? Nuk më takon mua t'jua them. Nuk dua të kem probleme me njerëzit që janë jashtë. Nuk dua të vijnë e të bezdisin paqen time të rreme e të më parandalojnë të shkruaj këto dhjetëra a qindra faqe që zemra ime, fati im do të vendosë. Ndër të tjera, kam vendosur t'u them të gjithë piktorëve se janë të talentuar, sepse përndryshe të hidhen në grykë. Gjithashtu, në përgjithësi, njerit apo tjetrit i them se është i dashur. Këto janë zakonet e mia gjatë ditës. Por gjatë netëve dhe agimeve të mia mendoj krejt të kundërtën.

Madhështorja, ti, pena ime e artë, shko nëpër fletë, shko rastësisht ndërkohë që kam ende pak rini, shko me rrugëtimin tënd të çrregullt, ngurues si nëpër ëndërr, rrugëtim i ngadaltë, por i përcaktuar. Shko, të dua, sepse je ngushëllimi im i vetëm, shko mbi fletët ku me trishtim gjej kënaqësi e ku vëngëria më shijon zymtësisht. Po, fjalët janë atdheu im, fjalët ngushëllojnë dhe hakmerren. Por ato nuk mund të më kthejnë sërish time më. Sado të mbushura me jetë nga e kaluara që rreh në tëmthat e mi, sado të jenë të mbushura me aroma, fjalët që shkruaj nuk mund të më rikthejnë nënën time të vdekur.

Argument i ndaluar gjatë natës. Sprapsu, imazh i nënës sime të gjallë, që për herë të fundit e pashë në Francë, sprapsu, fantazmë amënore!

Ndërkohë, para tryezës sime, ku çdo gjë është në rregull, kam kafe të nxehtë dhe një cigare të sapondezur, kam një çakmak që punon, pena ime rrëshqet mirë, jam pranë zjarrit dhe mackës sime, ndiej një çast kaq të madh lumturie, sa mallëngjehem. Mëshiroj veten për këtë përjetim fëmijëror lumturie, i cili nuk është aspak paralajmërues i diçkaje të mirë. E mëshiroj veten tek e shoh kaq të lumtur për shkak të një pene që punon mirë, mëshirë për këtë zemër të gjorë që dëshiron të ndalojë vuajtjet e të kapet pas disa arsyeve për të dashur e të vazhdojë të jetojë. Për disa minuta jam në një oazë të begatë të cilën e shijoj.

Por fatkeqësia përgjon, e përhershme dhe nuk harron. Në të vërtetë, më pëlqen të qenët për disa minuta një borgjez si ata. Parapëlqejmë të shtiremi çka nuk jemi në të vërtetë. Nuk ka më artiste se një borgjeze që jargavitet para një poeme apo kalon në trans me pështymën që i shkumëzohet në buzë, tek sheh një tablo të Cézanne-it dhe fillon të profetizojë me

zhargonin e saj të huazuar aty-këtu, por pa e kuptuar aspak, mbi masat dhe vëllimet, dhe shton se e kuqja është tejet sensuale. Po jot motër, a është joshëse? Tashmë e humba fillin e mendimeve. Pra, le të bëj anash një vizatim, i cili thërret idetë, një vizatim ngushëllues, një vizatim të vogël nevrastenik, një vizatim të ngadalshëm, ku mund të përmbliidhen vendimet, planet, një vizatim të vogël si një ishull dhe atdhe i shpirtit, një oazë të trishtë ku mendimet ndjekin kthesat, një vizatim të vogël e pakëz të çmendur, të kuruar me kujdes fëmijëror, të urtë dhe të devotshëm. O bija të Jerusalemit, ju lutem shumë, mos e shqetësoni dhe mos e zgjoni atë!

Kush po fle? - pyet pena ime. Kush fle, përveç nënës sime përjetësisht, kush fle, përveç nënës sime, e cila njëkohësisht është edhe dhimbja ime? O bija të Jerusalemit, mos e zgjoni dhimbjen time që është groposur në varrezat e një qyteti emrin e të cilit nuk mund ta shqiptoj, sepse ky emër është sinonim i nënës sime të varrosur nën dhé! Shko, pena ime, dhe bëje sërish shkrimin kursiv e jo më ngurrues, vishu me vullnet e mos vizato më presje kaq të gjata,

sepse ky frymëzim nuk është i duhuri! Shpirt, o pena ime, bëhu e guximshme dhe punëtore, largohu nga ky vend i panjohur, mos u bëj e çmendur, pothuajse e marrosur dhe e vendosur, anormalisht e krekosur! Edhe ti, miku im i vetëm, ty që të kundroj në pasqyrë, përmbaji ata lot të thatë dhe, meqenëse dëshiron ta bësh, fol për nënën tënde të vdekur me një zemër kinse të bronzte, fol me ngadalë, shtiru sikur je i qetë e, kushedi, ndoshta kjo është thjesht diçka që duhet pranuar? Fol për nënën tënde me mënyrën e saj të qetë, fishkëlle pakëz për t'i mbushur mendjen vetes se jo gjithçka shkon dhe aq keq e, mbi të gjitha, buzëqesh, mos harro të buzëqeshësh. Buzëqesh për të mashtruar hidhërimin tënd, buzëqesh për të vazhduar të jetosh, buzëqesh përpara pasqyrës dhe njerëzve, madje edhe përpara kësaj faqeje. Buzëqesh me pikëllimin tënd që është më gulçues se frika. Buzëqesh për të besuar se asgjë nuk ka rëndësi, buzëqesh për të detyruar veten të shtiret e të bëjë sikur jeton, buzëqesh nën shpatën e varur të vdekjes të nënës sate, buzëqesh gjithë jetën deri në shpërthim dhe derisa të vdesësh nga kjo buzëqeshje e përhershme.

II

Të premtën pasdite, që shënon për hebrenjtë fillimin e ditës së shenjtë të Shabatit, nëna ime vishej e stolisej bukur. Vishte fustanin e saj solemn prej mëndafshi të zi dhe vinte bizhuteritë që i kishin mbetur. Sepse në rininë time isha zemërgjerë dhe u shpërndaja kartëmonedha lypësve të moshuar e me mjekër të gjatë. E nëse ndonjë mikut tim i pëlqente mbajtësja ime e cigareve, kutia e artë bëhej e tij. Kur isha ende student në Gjenevë, i pabindur e me kokën të mbushur me himne të errëta, por me një zemër të butë, edhe pse disi të çmendur, ajo shiti bizhuteritë e saj fisnike, për të cilat ishte aq krenare, e dashura, nëna ime, e që ishin kaq të nevojshme për dinjitetin e saj naiv prej vajze fisnikësh të një kohe tjetër. Sa e sa herë e mashtruar nga argjendarët, ajo kishte shitur

për mua bizhuteritë e saj, fshehurazi nga im atë, ashpërsia e të cilit na frikësonte të dyve e, njëkohësisht, na bashkonte edhe më shumë. Më kujtohet si tani tek dilte nga ajo bizhuteria e Gjenevës, krenare për atë të shkretë shumë të madhe parash që kish arritur të nxirrte për mua, e gëzuar, lumturisht mallëngjyese, e kënaqur që kish shitur për mua vathët e saj të dashur, unazat dhe perlat që ishin stolitë e rangut të saj, lumturia e saj prej gruaje orientale. Tejet e lumtur, e dashura, nëna ime, që ecte me vështirësi dhe që asokohe përgjohej nga vdekja. Kaq e lumtur për t'i hequr nga vetja e për të më dhënë mua kartëmonedhat, të cilat, brenda pak ditëve, do të fluturonin nga duart e mia të njoma e të shkathëta, duar tejet të shpejta për t'i dhënë. I merrja, i çmendur dhe plot gaz, aspak i shqetësuar në lidhje me nënën time, sepse kisha dhëmbë të bukur e të mprehtë dhe isha dashnor i dashur, por edhe i dashuruar me një vajzë të bukur si dhe me një tjetër gjithashtu, e kështu, pafundësisht, kridhesha në lojën e pasqyrave të kështjellës së dashurisë. O hijet e zbehta të dashurive të mia të vdekura! I merrja ato kartëmonedha e nuk e dija, si biri i saj, që këto shuma të mëdha ishin dhuratë e përlulur e

nënës sime në altarin e amësisë. O priftëreshë e birit të saj, o madhëri që m'u desh shumë kohë për të të njohur si të tillë! Tepër vonë tashmë.

Çdo shabat, në Marsejë, kur vija nga Gjeneva për të kaluar pushimet, nëna na priste mua dhe babanë tim të ktheheshim nga sinagoga me degë mërsine në dorë. Pasi kishte përfunduar stolisjen për shabat, të apartamentit të saj modest, që ishte dhe mbretëria e saj, dhe atdheu i varfër hebre, ajo ulej, nëna ime, vetëm, në tryezën ceremoniale të shabatit dhe priste djalin dhe burrin e saj. E ulur dhe duke e detyruar veten në një palëvizshmëri të mençur për të mos prishur veshjen e saj, e emocionuar dhe e ngrirë nga dinjiteti i korsesë, e emocionuar sepse që veshur mirë dhe e respektueshme, e emocionuar që së shpejti do t'u pëlqente dy të dashurve të saj, të shoqit e të birit, hapat e të cilëve së shpejti do t'i dëgjonte tek jehonin nëpër shkallë, e emocionuar që flokët e saj të krehur mirë e të shndritshëm nga vajra antike prej bajameje, sepse ajo nuk i njihte mashtrimet e tualetit, e emocionuar si një vajzë e vogël në ditën e ndarjes së medaljeve, nëna ime që po plakej priste dy copëza jete: të birin dhe të shoqin.

Ulur nën portretin tim kur isha pesëmbëdhjetë-vjeçar, që ishte altari i saj, portreti im i shëmtuar që asaj i dukej i admirueshëm, ulur përpara tryezës së shabatit me tre qirinj të ndezur, para tryezës festive që ishte tashmë një pjesë e mbretërisë së Mesias, nëna ime frymonte e lumtur, por disi patetike, sepse ata do të mbërrinin së shpejti, po, dy burrat e saj, pishtarët e jetës së saj. “Oh, sa mirë!”, lumturohej ajo. “Ata do ta gjejnë apartamentin të pastër dhe luksoz në këtë ditë Shabati.” Ata do t’i bënin komplimente mbi rregullin mbretërues në apartament dhe, gjithashtu, mbi elegancën e veshjes së saj. Djali i saj, i cili kurrë nuk dukej sikur vështronte me vëmendje, por që shikonte gjithçka, do të hidhte një vështrim të shpejtë mbi jakën e re dhe manshetat me dantella dhe, sigurisht, këto transformime do të kishin mbështetjen e tij të rëndësishme. Dhe ajo ishte tashmë krenare, ajo kishte planifikuar atë çka do t’iu thoshte, ndoshta me disa ekzagjerime të pafajshme mbi shpejtësinë e saj dhe aftësitë e saj prej amvise. E ata do të shihnin se ç’grua e aftë ishte ajo, ç’zonjë shtëpie. Të tilla ishin ambiciet e nënës sime.

Qëndronte aty ulur dhe, mbushur me dashuri për familjen e saj, numëronte me vete ato çka kishte gatuar, larë e sistemuar. Herë pas here, ajo shkonte në kuzhinë për të bërë me duart e saj të vogla, ku ndriçonte unaza e martesës, disa lëvizje të ëmbla prej artisti, por të panevojshme, me lugën prej druri mbi qoftet që zienin në salcën e kuqe të domateve. Duart e saj të vogla e topolake dhe lëkura e saj e hollë, që unë e lavdëroja me pak hipokrizi dhe shumë dashuri, sepse kënaqësia e saj e çiltër më kënaqte shumë. Ajo ishte kaq e aftë për gatime e, njëkohësisht, kaq e ngathët për çdo gjë tjetër. Por në kuzhinën e saj, ku mbretëronte si zonjë e zgjuar dhe e vjetër, ajo ishte si një kapiten i famshëm dhe i vendosur. Lëvizjet naive të nënës sime në kuzhinë, përgjimi me lugën prej druri mbi qoftet, o këto rite, lëvizje të urta, të buta dhe të bukura, absurde dhe joefektive, kaq të dashura dhe të lezetshme, që shprehnin paqen e saj shpirtërore tek sigurohej që gjithçka shkonte siç duhej, që qoftet ishin të përsosura dhe do të pranoheshin si të tilla nga të dy zevzekët e saj, o lëvizje të mençura dhe naive që tashmë jeni zhdukur përgjithmonë, lëvizje të nënës sime, e cila vetëm buzëqeshte

e lumtur në kuzhinën e saj, hijeshi e plogët dhe madhështore, madhështia e nënës sime!

Pasi kthehej nga kuzhina, ajo ulej sërish, shumë e paqtë në shtëpinë e saj të priftërimit, e kënaqur me fatin e saj të vetmuar, të shkretë e të përshtatshëm, të stolisur vetëm nga i shoqi dhe djali i saj, për të cilët ishte shërbëtore dhe kujdestare. Kjo grua, e cila dikur kishte qenë e re dhe e bukur, ishte një bijë e ligjit të Mojsiut, të ligjit moral, i cili kishte më shumë rëndësi për të sesa vetë Perëndia. Kështu pra, nuk flitej për dashuri romantike, nuk kishte shakara alla Ana Karenina, por një burrë, një djalë për të udhëhequr dhe për të shërbyer me një madhështi të përvuilur. Ajo nuk ishte martuar me dashuri. E kishin martuar dhe ajo kishte pranuar me bindje. Dashuria e saj biblike kishte lindur krejt e ndryshme nga pasionet e mia perëndimore. Dashuria e shenjtë e nënës sime kishte lindur në martesë, ishte rritur me foshnjën që isha, kishte lulëzuar me lidhjen e skalitur me të shoqin e saj të dashur ndaj jetës së vështirë. Ka pasione marramendëse dhe rrezatuese. Nuk ka dashuri më të madhe.

Gjatë një shabati, që sjell nëpër mend tani, ajo qëndronte ulur në pritjen e saj, e kënaqur me veten dhe me çehren e mirë që djali kishte në mëngjes, dhe ajo komplotonte mbi një brumë bajamesh që do t'i përgatiste atij të dielën. “Do ta pjek pak më shumë se herën e fundit”, mendonte ajo. Ndërsa të hënën, po ajo, do t'i bënte një tortë misri me shumë rrush të thatë Korinti. Shumë mirë. Papritmas, duke parë orën që tashmë ishte tetë, ajo u frikësua duke e shprehur shumë pak këtë lloj kontrolli që është e drejta e popujve të sigurt e të mësuar me lumturi për ditën e nesërme. Ata i kishin thënë se do të ktheheshin në orën shtatë. Ndonjë aksident? Të shtypur nga ndonjë makinë? Me ballin e lagësht nga djersa, ajo shkoi në dhomën e gjumit për të kontrolluar orën. Gjashtë e pesëdhjetë. Buzëqeshje para pasqyrës dhe falënderime Perëndisë së Abrahamit, Isakut dhe Xhakobit. Por, duke mbyllur derën e dhomës së gjumit, dora e saj preku majën e një gozhde. Tetanosi! Menjëherë, tretësirë jodi! Çifutët e duan shumë jetën. Ajo pati frikë nga vdekja, dhe nëpër mend i shkoi këmisha e saj në natën e dasmës, të cilën do t'ia vishnin sërish ditën e vdekjes, këmishë e tmerrshme që ishte mbyllur në sirtarin e fundit

të dollapit të saj, sirtar i frikshëm që ajo nuk do ta hapte ndonjëherë. Pavarësisht fesë së saj, ajo kishte pak besim në jetën e përjetshme. Por papritmas gjallëria për të jetuar iu rikthye, sepse sapo kishte dëgjuar në fund të shkallëve hapat mallëngjyes të dy të dashurve të saj.

Një vështrim të fundit në pasqyrë, për të hequr gjurmët e fundit të pudrës së orizit që në këtë ditë festive e vinte në fshehtësi dhe me një ndjenjë të madhe mëkati, një pudër e bardhë dhe e thjeshtë, “Roger et Gallet”, e quajtur, nëse më kujtohet mirë, “Vera Violeta”. Shpejt ajo do të nxitonte për të hapur derën, të mbyllur nga një zinxhir sigurie, sepse nuk i dihet, por edhe se kujtimet e masakrave janë këmbëngulëse. Shpejt duhet të përgatiste hyrjen e dy të çmuarve. E tillë ishte jeta e pasionuar e nënës sime të shenjtë. Pak Hollivud, siç e shihni. Komplimentet e burrit dhe djalit të saj, dhe lumturia e tyre, ishte gjithçka ajo kërkonte nga jeta.

Ajo ua hapte derën pa e pasur të nevojshme të trokisinin. Babai dhe djali nuk ishin të befasuar nga hapja si me magji e derës. Ata ishin mësuar dhe e dinin se kjo vrojtuese e dashurisë ishte

gjithmonë në vëzhgim. Po, në vëzhgim, madje aq shumë, sa sytë e saj, rojë të shëndetit tim dhe shqetësimeve të mia, më bezdisnin ndonjëherë. Në fshehtësi, urreja tek më vëzhgonte, dhe e kuptonte. O roja ime e shenjtë, të cilën e kam humbur përgjithmonë. Përpara derës së hapur, ajo buzëqeshte e mallëngjyer dhe dinjitoze, pothuajse koketë. Oh, e shoh sërish kur kam kurajën, dhe sa shumë të gjallë duken të vdekurit! “Mirë së erdhët!”, na thoshte ajo me një dinjitet të ndrojtur dhe plot kuptim, e etur për të na kënaqur, mallëngjyese që ndihej dinjitoze dhe e zbukuruar për Shabat. “Mirë se erdhët dhe qoftë një Shabat paqësor!”, na uronte ajo. Dhe me duart lart, të hapura si rreze dielli, ajo më bekonte si një priftëreshë dhe më vështronte pothuajse si një kafshë e me një kujdes prej luaneshe, nëse isha ende i shëndetshëm apo, si qenie njerëzore, në qoftë se nuk isha i trishtuar apo i shqetësuar. Por gjithçka ishte e përkryer atë ditë dhe ajo i merrte erë mërsinës që i kishim sjellë. I fërkonte në mes duarve të saj të vogla gjethet dhe u mbante erë në mënyrë pak teatrale, siç bëjnë njerëzit e fisit tonë lindor. Ishte kaq e bukur asokohe, Mami im e plakur që lëvizte me vështirësi, Mami im.

III

Ajo që sapo i tregova vetes, është një kujtim i kohës kur nëna ime ishte e moshuar dhe unë një i rritur e i stisur si një nëpunës civil ndërkombëtar. Isha kthyer nga Gjeneva për të kaluar një pjesë të pushimeve të mia në Marsejë me prindërit e mi. Nëna ishte e lumtur që djali i saj, siç mendonte ajo duke e ekzagjeruar, kishte një pozicion të denjë midis johebrenjve, dhe pranonte me gjithë zemër të shkonte në sinagogën e Marsejës çdo të shtunë. E dëgjoj tek më flet.

“Më trego, biri im, në Gjenevë, a shkon në Shtëpinë e Zotit? Duhet ta bësh, të siguroj. Zoti ynë është i madh, ti e di, ai është një Zot i shenjtë, një Zot i vërtetë, ai na shpëtoi nga Faraoni, është një fakt i njohur, madje edhe *Bibla*

e thotë. Dëgjo, biri im, edhe në qoftë se nuk beson në Perëndinë tonë për shkak të të gjithë këtyre shkencëtarëve, që mallkuar qofshin, ata dhe shifrat e tyre, gjithsesi shko në sinagogë, bëje këtë për mua”, më luste butësisht ajo. Në thelb, te pjesëmarrja ime, edhe pse si ateist, në ceremonitë fetare ajo shihte, mbi të gjitha, një siguri kundër bronkitit që më mundonte çdo dimër.

“Pa më thuaj, drita e syve të mi, ky post që ke në Zyrën Ndërkombëtare të Punës, si ia thonë emrin?” “Atashe i Divizionit Diplomatik”, iu përgjigja. Fytyra e saj rrezatoi. “Pra, me pakë fjalë, punonjësit e doganave nuk mund të bëjnë asgjë kundër teje, apo gabohem? Ti kalon dhe ata përkulen me respekt. Ç’mrekulli kjo botë! Faleminderit Perëndisë që më dha mundësinë të jetoj deri në ditën e sotme! Nëse gjyshi yt i mirë, shpirti iu prehtë në paqe, nëse gjyshi yt do të ishte gjallë, ai do të ishte i lumtur! Sepse edhe atij, noterit të nderuar mbretëror të Korfuzit, i duhej të hapte bagazhin e tij në doganë. Ai ishte njeri i dijes, ti do të kishe kënaqësi të bisedoje me të. Pra, nesër, në qoftë se dëshiron, unë do të

bëj një nuga¹ me susam. Merr fuqi, shpirti im, sa je ende këtu. Zoti e di se çfarë ushqimesh të palara të japin ata nëpër ato restorantet luksoze në Gjenevë! Thuamë, fëmija im, në Gjenevë, nuk ha ashtu? (Nënkuptimi: derr.) Fundja, nëse ha, më mirë mos ma thuaj, unë nuk dua ta di.”

“Dhe tani, biri im, dëgjo fjalët e mia, sepse gratë e vjetra janë këshilltare të mira. Në këtë Divizionin e Diplomacisë, ke një shef besoj? E pra, në qoftë se ndonjëherë të thotë ndonjë fjalë të tepërt, mos u zemëro, duro pak, sepse në qoftë se i përgjigjesh keq, atij i hipën gjaku në tru dhe të merr inat e një Zot e di se çfarë gjuhë nepërke ka dhe ç’kamë të ngre pas shpine! Ç’të bëjmë, na duhet t’i durojmë të tjerët. Dukesh hijshëm me këtë kapelë.” E meqenëse unë buzëqesha, ajo shtoi duke psherëtirë: “Si munden ato, të shkretat, t’i rezistojnë kësaj buzëqeshjeje?”. E njëanshme, ajo më shqyrtonte me butësi, imagjinonte jetën time plot pasion, kishte frikë se mos ndonjë vajzë johebreje më qëllonte me revole, ato vajza kaq të bukura dhe të arsimuara,

---

¹ Ëmbëlsirë në trajtë shufrash katrore që gatuhet me sheqer, mjaltë, të bardhë veze e bajame.

por xheloze dhe të guximshme, kishin mani kur përfshiheshin nga pasioni i tyre, të ta vrisnin djalin në sekondë për një “po” ose një “jo”. Të tmerrshme këto vajzat e Baal-it, të cilat nuk kishin frikë, siç i kishin thënë asaj, të zhvisheshin lakuriq para një burri që nuk ishte bashkëshorti i tyre. Lakuriq dhe duke pirë cigare! Luanesha të vërteta! “Më trego, fëmija im, a nuk mendon se do të jetë mirë për ty të shkosh e t’i bësh një vizitë Rabinit të madh? Ai njeh plot vajza të qeta e të reja, amvisa të mira. Kjo nuk do të angazhojë ty për asgjë. Por shikoji njëherë dhe, në qoftë se nuk të pëlqejnë, ngjishe kapelën dhe ik. Por kushedi, ndoshta Perëndia ka ruajtur ndonjë për ty? E di ti, nuk është gjë e mirë, që burri të jetojë vetëm. Dua të vdes në paqe, duke e ditur se ke një njeri të virtytshëm krah teje.” E përballur me heshtjen time, ajo psherëtiu, u përpoq të largonte imazhin e një revolveri që papritmas del nga çanta e një luaneshe gjysmë të zhveshur dhe më la në duart e Zotit, të Fuqishmit të Xhakobit, i cili shpëtoi profetin Daniel nga luanët. Ai do të më shpëtonte nga luaneshat. Ndërsa ajo premtoi se do të shkonte në sinagogë më shpesh.

Tashmë nëna ishte e vjetër, e mpakur dhe disi mbipeshë. Por sytë e saj ishin të bukur dhe duart e këndshme, e mua më pëlqente t'ia puthja duart. Do të kisha dëshirë të lexoja letrat që ajo më shkruante me dorën e saj nga Marseja, por nuk mundem. Jam i frikësuar nga këto shenja të gjalla. Kur has letrat e saj, mbyll sytë dhe i sistemoj pa i parë. Nuk guxoj, gjithashtu, të shoh as fotografitë e saj, në ato fotografi ku e di fort mirë që ajo mendon për mua.

“Unë, biri im, unë nuk kam studiuar si ti, por dashuria që tregohet nëpër libra është sipas mënyrave pagane. Them se ata luajnë komedi. Ata takohen vetëm kur janë të mirujdisur, të veshur mirë, si në teatër. Ata dashurohen, qajnë, japin puthje të neveritshme në gojë dhe një vit më vonë shkurorëzohen! Pra, ku është dashuria këtu? Këto martesë, që fillojnë me dashuri, janë një shenjë e keqe. Këta të dashuruar të mëdhenj nëpër tregime, më bëjnë gjithmonë të pyes veten në qoftë se ai do të vazhdojë ta dojë poeteshën e tij, në qoftë se ajo do të ishte shumë e sëmurë, gjithmonë në shtrat, dhe ai, burri, do të ishte i detyruar të kujdesej për të si për një foshnjë, më kupton se çfarë dua të them, përkujdesje të

pakëndshme. E, pra, unë mendoj se ai nuk do ta dojë më. Dashuria e vërtetë, do të ta them unë se cila është, pleqërimi së bashku. Me bizele apo me domate, i do qoftet, bir?”

“Biri im, më trego pak se çfarë kënaqësie ndien kur shkon në mal. Çfarë kënaqësie, nga gjithë ato lopë me brirë të mprehtë, me sytë e tyre të mëdhenj që të vështrojnë? Çfarë kënaqësie ndien nga gjithë këta gurë? Rrezikon të biesh, atëherë çfarë kënaqësie ndien? Mos je vallë mushkë që shkon mbi këta gurë marramendës? A nuk është më mirë të shkosh në Nisë, ku ka kopshte, muzikë, taksi, dyqane? Njerëzit janë bërë për të jetuar si njerëz dhe jo nëpër gurë, si gjarpërinjtë. Ky mal ku shkon ti, është si një shpellë kusarësh. Mos je vallë shqiptar ti? Dhe si mund të duash gjithë këtë dëborë? Çfarë kënaqësie ndien të ecësh mbi atë sodë buke që të lag këpucët? Zemra më dridhet si zog kur shoh skitë që ke në dhomën tënde. Këto ski janë si brirët e djallit. Të mbathësh jataganë në këmbë, kjo është çmenduri! A nuk e di se të gjithë këta djaj, këta skiatorë thyejnë këmbët? Atyre u pëlqen kjo gjë, por ata janë paganë, të pavëmendshëm. Le t’i thyejnë këmbët, nëse është kënaqësi për ta,

por ti je një Cohen, një pasardhës i Aaron-it, vëllai i Moisiut, udhëzuesit tonë.” I kujtova se Moisiu ishte ngjitur në malin Sinai. Ajo mbeti pa gojë. Natyrisht, kundërpesha ishte e madhe. Pasi u mendua për një çast, më shpjegoi se Sinai ishte vetëm një mal i vogël e që Moisiu kishte qenë atje vetëm një herë dhe se, për më tepër, ai nuk kishte shkuar për qejf, por për të parë Perëndinë.

IV

Ajo nuk flet më tashmë, ajo që fliste në mënyrë aq të butë. Ajo tashmë është konsumuar. E rrëmbyen nga krahët e mi si në një ëndërr. Ajo vdiq gjatë luftës, në Francën e pushtuar, ndërsa unë isha në Londër. Të gjitha shpresat e saj për të pleqëruar pranë meje mbërritën në këtë fund, frika e gjermanëve, ylli i verdhë, e padëmshmjia ime, turpërimi nëpër rrugë, mjerimi ndoshta, dhe i biri që ishte larg saj. A kanë qenë në gjendje t'ia fshihnin faktin që do të vdiste dhe nuk do të më shihte? Ajo e përsëriste gjithmonë në letrat e saj, gëzimin e takimit tonë sërish. Thonë se duhet të lavdërojmë Zotin dhe ta falënderojmë Atë për bekimet e Tij.

E ngritën, memece, dhe ajo nuk bëri rezistencë, ajo që ishte kaq e shkathët në

kuzhinën e saj. E ngritën nga shtrati, ku ajo kishte menduar kaq shumë për të birin, kishte pritur kaq shumë letra nga i biri, kishte parë kaq e kaq ëndrra të këqija, ku djali i saj ishte në rrezik. E ngritën, të ngurtë dhe e mbyllën, e pastaj vidhosën kutinë. Mbyllur si diçka në një kuti, diçka që e transportonin dy kuaj, ndërkohë që njerëzit nëpër rrugë vazhdonin me blerjet e tyre.

E futën në një vrimë dhe ajo nuk protestoi, ajo që fliste me kaq gjallëri me duart e saj të vogla gjithmonë në lëvizje. Dhe tani, ajo është e heshtur nën dhé, mbyllur në burgun tokësor dhe pa mundësi arratisjeje, e burgosur dhe e heshtur në dheun e saj të vetmisë, me tokën mbytëse dhe aq pashmangshmërisht të rëndë mbi të, duart e saj të vogla kurrë, kurrë nuk do të lëvizin më. Një pankartë e Ushtrisë së Shpëtimit më informoi dje se Perëndia më do.

E braktisur aty nën dhé, e vdekura ime e shkretë, e vërvitur në një gropë, e vetmuar, e mbuluar me një pllakë të rëndë mermeri, një shtypëse të vdekuri, si për t'u siguruar që ajo të mos shkojë kurrkund.

Nën dhé, e dashura ime, ndërsa dora ime e bërë prej saj lëviz, dora që ajo puthte, nën tokë, e gjalla e dikurshme, e shtrirë tani në një plogështi të plotë, përgjithnjë e palëvizshme, ajo që në rininë e saj të dëlirë kërcente mazurka të ndrojtura e të hareshme. Ka marrë fund, ka marrë fund, nëna nuk do të jetë më, kurrë më. Ne jemi vetëm që të dy, ti nën dhé e unë në dhomën time. Unë si një i vdekur ndër të gjallët, ti, disi e gjallë në mesin e të vdekurve. Në këtë çast ti buzëqesh lehtë, ndoshta sepse kam më pak dhimbje koke.